

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال نهم، شماره چهارم (پیاپی ۳۴)، زمستان ۱۳۹۹

شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۱۵۶-۱۳۳

تحلیل عوامل مؤثر بر تمایل به توسعه واحدهای گاوداری روستایی در شهرستان خرم آباد

حسین میخک*؛ کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران.

فرشته حافظی؛ دانشجوی دکتری ترویج کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران.

طاهره صادقلو؛ استادیار، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۸/۱۲

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۱/۰۹

چکیده

دستیابی به خودکفایی در تأمین نیازهای اساسی و غذایی جمعیت روزافزون کشور به‌ویژه تولیدات دامی که با توجه به ظرفیت‌های موجود در کشور و وجود منابع داخلی فراوان و قابل‌استفاده، از ارزش بسیار بالایی برخوردار است. در این بخش را ضرورت بخشیده است. در این راستا پژوهش حاضر، به دنبال بررسی عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی سنتی و نیمه‌صنعتی در شهرستان خرم‌آباد است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی بهره‌برداران واحدهای گاوداری روستایی شهرستان خرم‌آباد در سال ۱۳۹۷ می‌باشد که از بین ۴۷۶۲ تعداد گاودار مشغول به فعالیت در این حوزه، تعداد ۱۸۵ نفر با استفاده از فرمول کوکران به‌عنوان حجم نمونه تعیین و سپس به روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای انتخاب و با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته مبنای گردآوری داده‌های موردنیاز قرار گرفتند. روایی شکلی و محتوایی ابزار تحقیق با استفاده از نظرسنجی از اعضای هیئت‌علمی گروه اقتصاد و توسعه روستایی دانشگاه لرستان مورد تأیید قرار گرفت و برای سنجش پایایی از پیش‌آزمون و محاسبه ضریب پایایی آلفای کرونباخ و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. بر اساس نتایج تحلیل عاملی اکتشافی عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی در شهرستان خرم‌آباد به ترتیب اهمیت در شش دسته؛ (۱) قیمت-اعتبارات، (۲) خدماتی-حمایتی، (۳) زیرساختی، (۴) خدمات دام‌پزشکی و عوامل اصلاح نژادی، (۵) آموزشی-ترویجی و (۶) پشتیبانی دسته‌بندی شدند. این عوامل توانستند ۷۶/۹۳ درصد از واریانس کل را تبیین نمایند. همچنین نتایج حاصل از مقایسه میانگین که از طریق آزمون من‌ویتنی بیانگر این بود که بین نظرات دامدارهای سنتی و مدیران گاوداری‌های نیمه‌صنعتی از لحاظ عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی اختلاف نظر وجود دارد.

واژگان کلیدی: اقتصاد دامی، اقتصاد روستایی، دامداری، فعالیت دامی، شهرستان خرم‌آباد.

* hosseinmikhak@yahoo.com

(۱) مقدمه

بخش کشاورزی می‌تواند با بهبود زندگی فقیرترین مردم دنیا استانداردهای زندگی آن‌ها را بالا ببرد. در این میان دام‌پروری و نگهداری دام و حیوانات اهلی به‌عنوان مهم‌ترین زیربخش کشاورزی با فراهم کردن یک "شبکه‌ایمنی غذایی" برای فقیرترین افراد در سطح جهانی، آسیب‌پذیری آن‌ها را کاهش می‌دهد (scanes, 2018: 30). تولیدات دامی بخش مهم و اساسی برای امنیت غذا در جهان هستند و به معیشت بیش از یک میلیارد نفر کمک می‌کنند با توجه به پیش‌بینی‌های اخیر سازمان غذا و کشاورزی (FAO)، با سناریوهای کسب‌وکار معمول، تقاضا برای گوشت تا سال ۲۰۳۰ به میزان ۸۰ درصد افزایش می‌یابد و تا سال ۲۰۵۰ بیش از ۲۰۰ درصد افزایش می‌یابد (FAO, 2018). این افزایش تقاضا به‌طور معمول با افزایش جمعیت، رشد شهرنشینی و رشد اقتصادی ارتباط مستقیمی دارد و محققان پیش‌بینی کرده‌اند که افزایش در تقاضا همچنان وجود خواهد داشت (Baldi and Gottardo, 2017: 114). در دهه ۱۹۴۰ و قبل از آن که صنایع مدرن و فرایند صنعتی شدن کشورها شروع شده باشد، تولیدات دامی در مقیاس کوچک انجام می‌گرفت و نحوه نگهداری به‌صورت گل‌های و در حیات‌خانه صورت می‌گرفت. پس از جنگ جهانی دوم، دولت‌ها و شرکت‌ها متعهد به تولید گوشت، شیر و تخم‌مرغ به‌اندازه کافی برای تغذیه جمعیت در سرتاسر جهان شدند. این بدان معنی بود که باید تغییراتی در نحوه نگهداری دام و تغذیه برای تولید گوشت انجام شود تا مقادیر بالایی از محصولات دامی باقیمت ارزان‌تر وارد بازارهای مصرف‌گردد (Waldrom, 2018: 20).

با این‌وجود در بیشتر کشورهای درحال توسعه به‌ویژه کشورهایی آسیایی از جمله ایران پرورش حیوانات به‌صورت سنتی و خرده مالکی است (علیاری، ۱۳۹۲). با توجه به تولید کم در گاو‌داری‌های سنتی به ازای هر رأس گاو از یک طرف و سهم بالای این‌بخش در تولید شیر و گوشت در مقایسه با گاو‌داری‌های نیمه‌صنعتی و صنعتی از طرف دیگر، با دو نظریه مواجه هستیم؛ گروهی از کارشناسان معتقدند که به‌منظور کاهش فقر و ایجاد اشتغال و تعادل جمعیتی می‌بایست با حفظ و ارتقای کارای این واحدها و برخوردار کردن آن‌ها از دانش فنی و مدیریتی روز شرایط تولید عمده غذایی را در این واحدهای گاو‌داری کوچک فراهم کرد (Rivera-Free & Lopez., 2012). در مقابل بسیاری از محققان نیز بر این نظرند که چنین شکلی از تولید نه مقرون‌به‌صرفه و نه در جهان امروزی قابل‌رقابت با نیروهای اقتصاد جهانی و نه از نظر زیست‌محیطی، آلودگی ناشی از فعالیت این واحدها قابل‌تحمل می‌باشد (Capper et al., 2009: 2160)، حال با توجه به کاهش تعداد مزارع، تضعیف مراتع، آسیب‌رسانی به محیط‌زیست از طریق چرای دام و همچنین بحث افزایش و تغییر شیوه تولید جهت افزایش راندمان لازم است، در نحوه مدیریت واحدهای دامداری تغییراتی صورت گیرد (Pedersen, 2005: 23). بهبود و افزایش تولید لبنیات و گوشت به‌طور مستقیم با بهبود ترکیب ژنتیکی گاو، ارتقاء اصلاح نژاد گاوهای محلی و همچنین تغذیه ارتباط دارد و شاید تنها راه برای رسیدن به این منظور تغییر در نحوه مدیریت گاو‌داری‌های سنتی و مدیریت این واحدها به شکل نیمه‌صنعتی و صنعتی است (saleh et al., 2016: 12). در حال حاضر با پیشرفت فناوری و تحولات که در نحوه سیستم‌های مدیریتی به وجود آمده است می‌توان تولید و مدیریت را برای حیوانات

خانگی تسهیل کرد. در دامداری‌های مدرن و صنعتی با نظارت و کنترل مداوم، تولید، رفاه و سلامت حیوانات و شرایط محیطی بهبود می‌یابد، در سیستم‌های مدرن قادر به شناسایی استرس‌های گرما، عفونت، یا مشکلات کیفیت هوا هستند و اقدامات فوری در پاسخ به آن‌ها انجام می‌شود. به این ترتیب سیستم‌های تولید دام‌ها به‌عنوان مجموع‌های از فرآیندهای متقابل در نظر گرفته می‌شوند. این فرایندها شامل رشد و رفتار حیوانات، عملکرد محصول، بیماری‌های اندمیک و محیط فیزیکی ساختمان‌های نگهداری دام است (Behnazi et al., 2012: 23; Berckmans, 2014: 189; Lehr, 2014: 44). علاوه بر این در جوامعی که با محدودیت زمین، مراتع و قوانین محدودکننده دامداری روبه‌رو هستند. سیستم‌های تولید مدرن این محدودیت‌ها را کنترل و عملکرد تولیدی را بالاتر می‌برد. در سیستم‌های مدرن و صنعتی گاو در محیط‌های متراکم نگهداری می‌شود تا هزینه‌های تولید به حداقل برسد. البته ممکن است که از محوطه‌های باز برای گاوها نیز تعبیه‌شده باشد ولی شرایط نگهداری آن‌ها با شرایط سنتی و گل‌های کاملاً متفاوت است. در این تأسیسات همواره بحث و گفتگوهای قابل توجهی در مورد نوع و نحوه تغذیه، رفاه، سلامت و مراقبت‌های پزشکی متمرکز شده است (Rasmussen & Scanes, 2018) حال با توجه به تقاضای آینده جهانی برای تأمین غذا بدون شک سیستم‌های سنتی توانایی پاسخگویی به این تقاضا را نخواهند داشت؛ و یکی از راه‌حل‌های منطقی جهت برطرف کردن این مشکل شتاب دادن به تغییر در سیستم‌های سنتی دامداری به سمت سیستم‌های نیمه‌صنعتی و صنعتی می‌باشد. بی‌شک این تغییر می‌تواند میزان غذای خوراکی کشور و استان را در آینده افزایش دهد.

استان لرستان به‌عنوان یکی از استان‌های کشور ایران با بیش از ۶ میلیون رأس دام سبک و سنگین و تولید سالانه ۲۳۴ هزار تن شیر خام و ۲۸ هزار تن گوشت قرمز یکی از مناطق مهم برای دام‌پروری در کشور محسوب می‌شود (سازمان جهاد کشاورزی لرستان، ۱۳۹۶). شهرستان خرم‌آباد که محدوده مورد مطالعه‌ی این تحقیق هست، نیز با دارا بودن ۸۹۷۴ واحد گاوداری روستایی از مناطق مهم پرورش‌دهنده دام سنگین در استان لرستان محسوب می‌شود. این بخش از دام‌پروری زمینه اشتغال‌زایی تعداد زیادی از مردم استان و شهرستان را فراهم کرده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). ولی علی‌رغم تمامی ظرفیت‌های موجود، چالش اصلی دام‌پروری شهرستان خرم‌آباد تولید و پرورش سنتی دام‌ها توسط جامعه روستایی است که با مشکلاتی مانند بهره‌وری پایین سرمایه در بخش دام، هدر رفت منابع، وجود مشکلات در تولید و عرضه، بهداشت دام و وابستگی شدید دام‌پروری به مرتع و ... روبه‌رو می‌باشد. این عوامل باعث شده تا گاوداری‌های روستایی نتوانند آن‌گونه که باید نقش قابل توجهی در تأمین درآمد پایدار و مناسب برای جامعه روستایی داشته باشند. علاوه بر این حدود ۸۰ تا ۹۰ درصد از پرورش دام سنگین شهرستان خرم‌آباد به‌صورت سنتی انجام می‌شود و باوجود فعالیت‌های بسیار زیاد جامعه روستایی، سود مناسبی عاید آن‌ها نمی‌شود (سالنامه آماری لرستان، ۱۳۹۵). بنابراین لازم است که به‌منظور توسعه گاوداری‌های روستایی، عوامل توسعه این واحدها مورد شناسایی قرار گیرد تا با آگاهی یافتن از این عوامل، تصمیم‌گیرندگان بخش دام و کشاورزی بتوانند با برنامه‌ریزی اصولی، راهبردهای مناسب و کارا را برای تحقق هدف مهم و اساسی افزایش تولید محصولات دامی ارائه‌دهند. از این‌رو

پرسش‌های اساسی این تحقیق بر این نکته توجه دارند که عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی (اقتصادی، سیاست‌های حمایتی دولت، کمبود منابع مالی، آموزشی و ترویجی) کدامند؟ هر یک از عوامل به چه میزان در تمایل دامداران به توسعه این واحدها مؤثر می‌باشد؟

(۲) مبانی نظری

اقتصاد روستایی شاخه‌ای از علم اقتصاد است که از عوامل مختلف طبیعی، جغرافیایی، اجتماعی، مالی، تجاری و صنعتی که در وضع یک منطقه روستایی مؤثر هستند بحث می‌کند (آسایش و قنبری، ۱۳۸۵). در این بین، دامداری یکی از ارکان مهم اقتصاد روستایی است، و نگهداری از حیوانات و تولیدات دامی یک‌بخش جدایی‌ناپذیر از شیوه‌های کشاورزی و اقتصاد کشاورزی می‌باشد که این شیوه سابقه بسیار طولانی را دارد (Quinn, 2018). دو اصلاح دام‌پروری و دامداری در مطالعات روستایی گاهی به‌جای یکدیگر به کار گرفته می‌شود، ولی به نظر می‌رسد که دامداری نگهداری تعداد مشخصی از دام است برای مدت طولانی که طی آن دامدار هر ساله از محصولات دامی آن‌ها اعم از شیر، پشم، مو، پوست ... استفاده می‌کند. دام‌پروری اصولاً نگهداری و پرورش دام برای مدت کوتاه به‌منظور افزایش گوشت دام است که در اصلاح پرواربندی گفته می‌شود. صنعت دامداری یکی از صنایع راهبردی و مهم است که به جهت تأمین‌بخش عمده‌ای از نیاز مواد پروتئینی انسان نقش مهمی در اشتغال و تولید و به‌تبع آن درآمد و رفاه خانوارهای روستایی ایفا می‌کند (مجردی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۳).

تقسیم‌بندی نظام‌های دامداری در ایران

دامداری‌های روستایی در قالب شیوه‌ها و نظام‌های خاصی طبقه‌بندی می‌گردند و مبنا و ملاک تفاوت این نظام‌ها چگونگی ارتباط عناصری است که مجموعه آن‌ها در ارتباط با یکدیگر دامداری را به وجود می‌آورند. این عوامل عبارت‌اند از میزان وابستگی دام به طبیعت، نقش دام در اقتصاد خانواده، روش نگهداری دام و ترکیب آن، چگونگی مبادله و کاربرد تولیدات دامی، چگونگی تأمین نیروی کار دامداری و بالاخره میزان دسترسی بهره‌بردار به خدمات و زیرساخت‌ها (اخباری، ۱۳۹۲).

با توجه به این عوامل سه شیوه دامداری متمایز در کشور ایران وجود دارد برای تقسیم‌بندی رایج می‌توان نظام دامداری را به دویخش سنتی و جدید تقسیم کرد که در این بین نظام دامداری سنتی به دویخش روستایی و عشایری تقسیم می‌شود. به‌عبارت‌دیگر با شیوه‌های روستایی، عشایری و صنعتی (جدید) سه قالب جدید نظام دامداری کشور را تشکیل می‌دهد.

نظام دامداری روستایی

این نوع دامداری در آبادی‌ها و روستاهای کشور معمول است و داری ویژگی‌های خاصی است به‌گونه‌ای که عموماً این نظام در تلفیق با زراعت و به‌عنوان مکمل آن نقش ایفا می‌کند در این نوع نظام دامداری هر خانوار روستایی در محدوده توان مالی مقدار علوفه تولیدی و مراتع تحت اختیار خود اقدام

نگهداری تعدادی دام می‌کند و شیوه نگهداری دام نیز به گونه است که در فصل بهار و تابستان به دامها در مزارع و یا مراتع اطراف روستا تغذیه می‌شوند. در نظام دامداری روستایی، بخش از تولیدات دامی به مصرف خانوار می‌رسد و مازاد نیاز خانوار به بازار عرضه می‌شود (شعیری و فراهانی، ۱۳۹۰). دامداری روستایی، از جمله فعالیت‌های مهم اقتصادی روستاهاست که درصد زیادی از تولیدات دامی از جمله گوشت، شیر و فرآورده‌های آن را در برمی‌گیرد و علاوه بر خودمصرفی خانوارهای روستایی به ایجاد درآمد از طریق فروش این فرآورده‌ها نیز می‌انجامد (شفیعی، ۱۳۹۲: ۷۱۵). در دامداری‌های روستایی به دلیل وضعیت مالی ضعیف دامداران سطح استفاده از فن‌آوری‌های نوین پایین است که به تبع آن بازده حاصل از آن اغلب پایین می‌باشد (Van den berg, 2013: 4490). از طرفی در واحدهای سنتی دامداری به دلیل پایین بودن قیمت شیر و بالا بودن نهاده‌های خوراکی موردنیاز دام، اکثر دامداران از وضعیت مالی مناسبی برخوردار نیستند. اکثر دامداران به دلیل سواد پایین، مهارت استفاده از فن‌آوری نوین را ندارند. در مقابل هم‌نهادهای ارائه‌دهنده خدمات ترویجی در غالب اوقات توجهی به آموزش دامداران در زمینه معرفتی نژادهای پربازده، خدمات تلقیح مصنوعی و دیگر موضوعات مربوط به واحد دامداری ندارند. به عبارتی فقدان دانش فنی دامداران به کیفیت پایین تولید منجر خواهد شد (Baiphethi and Jacobs, 2009: 459).

واحدهای گاو‌داری روستایی

فعالیت‌های گاو‌داری که در گذشته عمدتاً از فعالیت‌های فرعی و جنبی کشاورزی محسوب می‌شد، امروزه به‌عنوان یکی از فعالیت‌های اصلی و عمده این‌بخش تبدیل شده است. به شکلی که از زمان قدیم تاکنون، پرورش گاو یکی از کانال‌های سنتی تحرک اقتصادی و اجتماعی در اقتصادهای کشاورزی می‌باشد؛ و کشاورزان فقیر و کوچک که فکر انباشت سرمایه را در سر داشتند، افزایش تعداد گله گاو را به معنای افزایش ثروت در نظر می‌گرفتند (Pacheco, 2009: 493) در سیستم‌های گاو‌داری روستایی، دام‌ها در مزارع و چمن‌زارهای پرورش می‌یابند، محصولاتی مانند ذرت، ارزن، برنج و سور گوم و یونجه در مزارع کشت می‌شود و گاوها از این محصولات علوفه‌ای به‌صورت تازه استفاده می‌کنند. دام‌پروری در این شکل وابسته به زراعت است؛ و دام به‌عنوان نوعی بیمه در برابر مشکلات روستاییان عمل می‌کند و منبع درآمد منظم از فروش شیر و گوشت را برای کشاورزان تأمین می‌کند (Swanepoel et al., 2010). واحدهای گاو‌داری‌های روستایی کمترین رقابت را برای تأمین غذای جهانی دارند و تولید در این نوع واحدها در مزارع کوچک و محدود از لحاظ منابع انجام می‌شود. از سایر مشخصات گاو‌داری روستایی وابستگی به مراتع، چریدن و چرا، مختلط بودن تولید و مالکیت فردی می‌باشد. بازار اصلی این سیستم بازارهای محلی می‌باشد، گاو‌داری‌های سنتی بیشتر در مناطق معتدل و گرم مرطوب یافت می‌شوند که علف‌های هرز و علوفه‌های باکیفیت بالا می‌تواند تعداد بیشتری از حیوانات را پشتیبانی کند؛ اما با توجه به تغییرات اقلیمی و شرایط محیط‌زیستی معیشت خانواده‌های دامدارانی که واحدهای گاو‌داری سنتی خود را به‌صورت گله‌داری و سنتی اداره می‌کنند، با مشکل روبه‌رو شده‌اند (Thornton., 2010; Catley et al., 2013) واحدهای گاو‌داری روستایی از تأمین‌کننده‌های مهم در تولید گوشت و شیر می‌باشند، علاوه بر این

نقش عمده‌ی در امنیت غذایی دارند به صورتی که در عرضه مستقیم مواد مغذی ضروری، اثرگذاری مثبت بر تولید محصولات کشاورزی از طریق کود و درآمد حاصل از تولید در خانوار و سطح ملی تأثیرگذار می‌باشد (Gerber et al., 2015: 2). همچنین این دامداران با چالش‌های کلیدی از قبیل بازده پایین گاوهای پرورشی، فقدان و تکه‌تکه شدن زمین‌های قابل چرای گاو، کمبود آب و نیاز به آبیاری مراتع و علفزارها، رقابت برای زمین با توجه به افزایش استفاده از زمین برای کشت و کشاورزی روبه‌رو هستند (Ayantunde et al., 2017: 523; Tomeu et al., 2018: 1)

با توجه به اهمیت موضوع پژوهش‌های متعددی در زمینه عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی، توسط محققان داخلی و خارجی صورت گرفته که ابتدا به بررسی پژوهش‌های داخلی پرداخته خواهد شد. نتایج تحقیق (باقری و رازقی، ۱۳۹۰: ۲۸۷) نشان داد که عامل نوع آور بودن گاودار، اندازه زمین چراگاه زراعی و ادراک مفید بودن فناوری عواملی هستند که بر پذیرش فناوری تلقیح مصنوعی در گاوداری‌های شیری استان اردبیل مؤثر می‌باشد. (قارون و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۶۱) در پژوهش خود نشان دادند که استفاده از اینترنت، دسترسی به ملزومات به‌کارگیری فناوری اطلاعات، ظرفیت دام گاوداری، تعداد دام موجود در گاوداری و مقدار تولید شیر روزانه بیشترین تأثیر را در به‌کارگیری فناوری اطلاعات در مدیریت گاوداری‌های صنعتی دارد. (امینی شال و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۷)، در مطالعه‌ای با عنوان بررسی تأثیر عوامل مدیریتی بر تولید و سودآوری مزارع صنعتی پرورش گاو شیری در جنوب استان تهران نشان داده شد که قیمت سوخت پس از یونجه بیشترین تأثیر منفی را بر سوددهی دامداری‌ها دارد. از سوی دیگر، قیمت کنسانتره، دستمزد نیروی کار و هزینه هر بار تلقیح تأثیر مثبت بر سوددهی مزارع صنعتی داشتند. (دوراندیش و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۴) در مطالعه‌ای نشان دادند که تعداد گاو، زمین، سرمایه‌گذاری در تجهیزات، نیروی کار، هزینه دامپزشکی و تغذیه تأثیر مثبت و معنی‌داری بر درآمد حاصل از تولید شیردارند. لذا با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، استفاده از کلاس‌های آموزشی- ترویجی، صنعتی نمودن گاوداری‌ها، افزایش تعداد گاوها، پرداختن اختصاصی به شغل گاوداری و بهبود شرایط واحدهای گاوداری اعم از تغذیه و وضعیت بهداشتی برای افزایش کار آیی و تولید در واحدهای تولید شیر در استان خراسان شمالی ضرورت دارد. در مطالعه دیگر با عنوان تحلیل نقش عوامل مدیریتی و اقتصادی مؤثر بر بهره‌وری گاوداری‌های صنعتی شیری در شهرستان‌های منتخب استان مازندران که توسط (محسنی ارزفونی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۹) انجام گرفت نتایج نشان‌دهنده آن است که در شهرستان ساری متغیرهای سابقه فعالیت مدیران، شرکت در دوره‌های آموزشی و ترویجی و قیمت شیر رابطه مثبت و معنی‌داری با بهره‌وری عوامل تولید دارند. در شهرستان قائم‌شهر و بابل نیز متغیرهای تحصیلات مدیران، سابقه فعالیت مدیران، شرکت در دوره‌های آموزشی و ترویجی، همکاری با تعاونی‌ها، تعداد گاو شیری و قیمت شیر بر بهره‌وری عوامل تولید مؤثر است؛ بنابراین سیاست‌گذاری‌های مناسب روی هر یک از این متغیرهای مؤثر بر بهره‌وری، می‌تواند عاملی تعیین‌کننده بر میزان تولید و صرفه‌جویی نهاده‌های مصرفی در گاوداری‌های استان مازندران تلقی گردد. (بذرافشان و طولابی نژاد، ۱۳۹۵: ۱۸۶) در تحقیقی با عنوان اثرات دانش بومی بر توسعه با تأکید بر اقتصاد دامداری نشان دادند که دانش بومی دامداران در زمینه اقتصاد دامداری از

طریق تغذیه طبیعی دام، نگهداری از نوزادان دام، جلوگیری از بیماری دام‌ها و کاهش تلفات دام باعث استحکام و تقویت اقتصاد دامداری شده و زمینه ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و افزایش تولیدات دامی را فراهم کرده است. نتایج تحقیق (غلامزاده و همکارانش، ۱۸: ۱۳۹۶) در استان قم نشان داد که مؤلفه‌های اثربخشی اعتبارات پرداختی در توسعه کسب‌وکارهای دام‌پروری را می‌توان در پنج مؤلفه با عنوان افزایش درآمد و تولید، مدیریت بهتر ضایعات و بهداشت دام، ارتقاء کیفیت زندگی فردی و روستایی، بهبود انگیزش و رضایت شغلی دامداران و توسعه فیزیکی دامداری دسته‌بندی کرد.

در زمینه عوامل مؤثر بر صنعتی شدن واحدهای گاو‌داری سنتی مطالعاتی چند توسط محققان خارجی صورت گرفته که به‌طور مثال، نومبا و همکاران^۱ (۲۰۱۱)، در مطالعه‌ای در زامبیا گزارش دادند که دولت می‌تواند از طریق فراهم کردن منابع مالی موردنیاز دامداران، نقش قابل‌توجهی در افزایش تمایل روستاییان به توسعه دامداری‌های سنتی ایفا نماید. موگاروا و بنسون^۲ (۲۰۱۳)، در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی دامداری در اوگاندا نشان دادند که صرفه و مزایای اقتصادی در مناطقی که سیستم‌های تولید محصولات دامداری وسیع‌تر و در حال گسترش در شرایط بهتری قرار دارند، همچنین این محققان نشان دادند که بهبود خدمات اطلاع‌رسانی بازار برای دامداران، بازاریابی دامداری، دقت و نظارت بر نهاده‌های دامی موجود در بازار، توسعه بازارهای خوراک دام، بهبود تدارکات و وسایل موجود در واحد دامداری و تقویت مراعات و مدیریت منابع از عواملی می‌باشند که افزایش تمایل روستاییان در توسعه واحدهای گاو‌داری در اوگاندا کمک می‌کند. اوستینگ و همکاران^۳ (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای با عنوان توسعه تولید دام در مناطق استوایی بیان داشتند که افزایش ظرفیت واحد دامداری و افزایش تعداد دام، کاهش هزینه‌های مربوط به تهیه خوراک، بهبود کیفیت خوراک دام، ارائه اطلاعات مناسب به دامدار جهت مدیریت واحد و افزایش استفاده از فناوری‌های نوین در واحد دامی توسعه این صنعت را با خود به همراه دارد. طبق بررسی‌های که تازیایی^۴ (۲۰۱۵) در دامداری‌های کشور قزاقستان انجام شد مشخص کردند که می‌توان با بهبود پتانسیل ژنتیکی دام، حمایت و پشتیبانی علمی از دامداران، ایجاد یک‌پایه تغذیه‌ای پایدار، فراهم آوردن شرایط تغذیه کامل و مناسب با بهبود کیفیت محصولات علوفه‌ای، مدیریت و بهبود مراعات، تولید دام در مقیاس بزرگ، ساخت افزایش ظرفیت واحدهای دامداری، به‌روز کردن صنایع دامداری موجود بر اساس فن‌آوری‌های جدید، سازگاری الزامات دامپزشکی با استانداردهای بین‌المللی، گسترش حمایت دولت از صنعت دامداری، بهبود امکانات مربوط به حمل‌ونقل و فروش و بازاریابی محصولات دامی فرایندهای مدرنیزه شدن تولید دام را به ارمغان آورد. نتایج پژوهش چاگوندا و همکاران^۵ (۲۰۱۵) در مالاوی و زامبیا نشان می‌دهد که دولت‌های ملی نقش مهمی در تحریک روستاییان به توسعه دامداری‌های سنتی به‌منظور سرعت بخشیدن به رشد اقتصادی و کاهش فقر به‌ویژه در میان روستاییان دارند و اعتبارات ویژه‌ای را به این امر اختصاص داده‌اند و برای توسعه دامداری‌های سنتی راه‌کارهای

1- Numba et al

2- Mugarura, & Benson

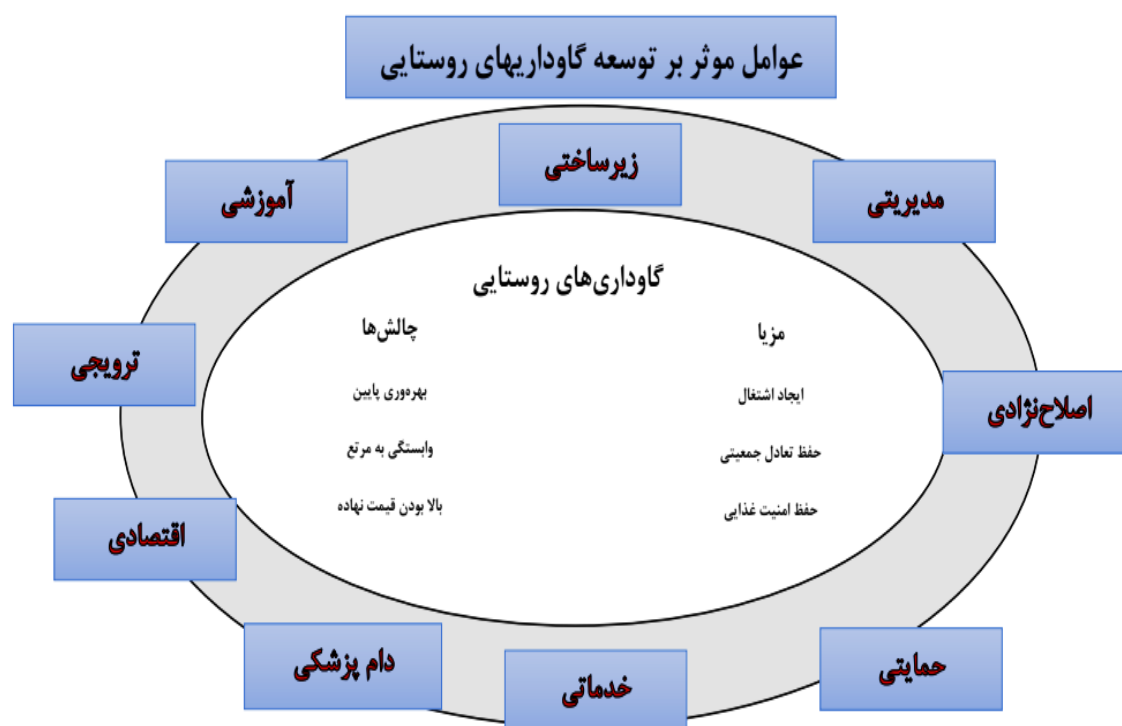
3- Osting et al

4- Tazhibaev et al

5- Chagunda et al

ویژه‌های شامل: واردات نژادهای پیشرفته با تولید بالا، تلقیح مصنوعی و ارتقاء خدمات دامپزشکی به دامداران را ارائه دادند. همچنین اسکریبانو^۱ (۲۰۱۶)، در پژوهش خود نشان داد که توجه هرچه بیشتر به استراتژی‌های بازاریابی محصولات دامی (کانال‌های بازاریابی) سودآوری و پایداری مزارع دامداری و بخش دام را به همراه خواهد داشت. نتایج مطالعه هگ^۲ (۲۰۱۹)، در هندوستان نشان می‌دهد که معرفی فناوری‌های مناسب، ایجاد زیرساخت جهت توسعه واحد دامداری و تملک دامداران بر دام‌های خود بر توسعه واحدهای روستایی تأثیر مثبتی دارد. همچنین طبق یافته‌های تحقیق لامبدو و همکاران^۳ (۲۰۱۹)، دسترسی به اعتبارات، اندازه زمین‌های کشاورزی، آموزش سرپرست خانوار، سیستم آبرسانی و دسترسی به برق ملی به توانمند ساختن واحدهای دامداری روستایی در ویتنام کمک کند.

نتایج بررسی مطالعات مرتبط در همه موارد بیانگر مزایای غیرقابل انکار توسعه دامداری‌های روستایی برای این اجتماعات و همچنین برای رشد امنیت غذایی کشورها می‌باشد و در مجموع دامنه‌ای از اقدامات اجتماعی- نهادی، اقتصادی و سیاست‌گذاری در این راستا برای ترغیب توسعه گاو‌داری‌های روستایی و یا تغییر مقیاس آن‌ها از انواع کم بازده سنتی به پیشرفته موردنیاز می‌باشد. شکل شماره ۱، مدل مفهومی تحقیق را نشان می‌دهد.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

1- Escribano

2- Hegde

3- Lam Do et al

۳) روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی، به لحاظ روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی و از لحاظ نحوه‌ی جمع‌آوری اطلاعات نیز از نوع تحقیقات پیمایشی-میدانی است که در آن به شناسایی عوامل مؤثر بر تمایل دامداران به توسعه دامداری و میزان تأثیرگذاری هر یک از این عوامل پرداخته است. ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق مبتنی بر پرسشنامه محقق ساخته‌ای است که پس از استخراج شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق بر پایه مبانی نظری و مطالعات صورت گرفته در این راستا، طراحی و تدوین شده و جهت جمع‌آوری داده‌ها از جامعه آماری استفاده قرار گرفته است.

روایی پرسش‌نامه، با استفاده از نظرات خبرگان شامل ۶ نفر از کارشناسان جهاد کشاورزی و شرکت امور پشتیبانی دام استان لرستان و همچنین سه نفر از اساتید دانشگاه لرستان و پایایی آن (دربخش عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی) با استفاده از آزمون ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۴۹) مورد تأیید قرار گرفت. پرسشنامه دارای دو بخش است که بخش اول شامل اطلاعات و مشخصات فردی، حرفه‌ای و اقتصادی دامداران می‌باشد و در بخش دوم پرسشنامه از طریق ۱۱ گویه (جدول ۲) میزان تمایل به توسعه واحد گاوداری روستایی موردسنجش قرار گرفت، همچنین در این بخش از پرسشنامه، جهت بررسی تأثیر هر یک از گویه‌ها بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی در منطقه مورد مطالعه از ۲۷ گویه (عوامل)، در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت از «خیلی کم» تا «خیلی زیاد»، بهره‌گیری شد. در بخش آمار توصیفی از آماره‌هایی چون فراوانی، میانگین، انحراف معیار و کمینه و بیشینه به توصیف ویژگی‌های دامداران پرداخته شد. در بخش استنباطی نیز، از ضریب همبستگی، آزمون t مستقل و جهت مقایسه میانگین نظرات دامداران سنتی و مدیران گاوداری‌های نیمه‌صنعتی در توسعه واحدهای گاوداری روستایی از آزمون من‌ویتنی استفاده شد. همچنین دسته‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی از طریق تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد، موارد فوق با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد.

جدول ۲. گویه‌های مورد استفاده برای سنجش میزان تمایل به توسعه واحد گاوداری روستایی

ردیف	عامل
۱	استفاده از وسایل و امکانات جدید (شیردوش، میکسر، خردکن و...) در واحد گاوداری
۲	استفاده از نظر و دانش کارشناسان و مروجان جهت مدیریت گاوداری‌ها
۳	گفتگو با دامداران موفق در مورد بالا بردن چگونگی افزایش تولید و توسعه گاوداری
۴	بهره‌گیری از تسهیلات و منابع مالی بانک‌ها جهت توسعه واحد دامداری
۵	استفاده از روش جیره‌بندی غذایی دام و جایگزینی خوراک‌های دامی جدید با روش‌های سنتی تغذیه
۶	انتقال محل پرورش دام‌های به مکان مناسب و دور از محل زیست
۷	اصلاح نژاد دام‌ها و جایگزینی دام‌های کم بازده با دام‌های پربازده
۸	بهره‌گیری از خدمات بیمه‌ای جهت بیمه واحد گاوداری
۹	شرکت در دوره‌های آموزشی مرتبط با پرورش گاو و مدیریت واحد دامداری
۱۰	رعایت نکات بهداشتی را در واحد گاوداری
۱۱	سعی می‌کنم احداث سیلو و انبارهای مناسب و توسعه واحد گاوداری از لحاظ فیزیکی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

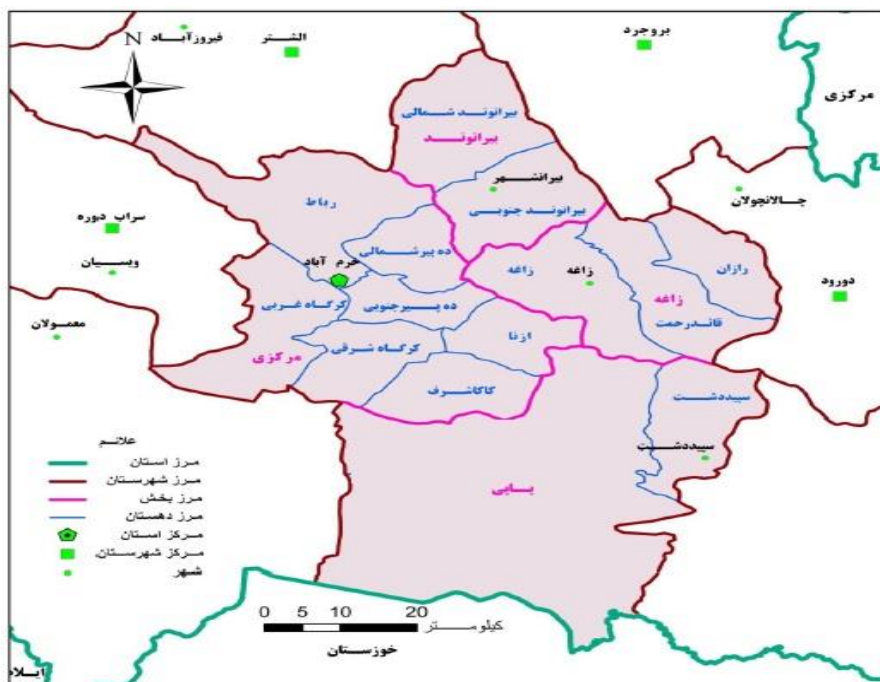
در این پژوهش جامعه آماری شامل تمامی بهره‌برداران واحدهای گاوداری روستایی شهرستان خرم‌آباد در سال ۱۳۹۷ می‌باشند. همچنین بنا بر اطلاعات گرفته‌شده از مرکز آمار ایران تعداد کل بهره‌برداران واحدهای گاوداری ساکن مناطق روستایی شهرستان خرم‌آباد حدود ۴۷۶۲ نفر می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) که از این بین ۱۸۵ نفر با استفاده از فرمول کوکران با خطای ۰/۰۶۹ درصد به عنوان حجم نمونه تعیین شدند و نمونه‌گیری به صورت مرحله‌ای و به شرح ذیل انجام شد. در مرحله اول هر چهاربخش پای، بیرانشهر، زاغه و مرکزی شهرستان خرم‌آباد انتخاب شدند. سپس با توجه به تعداد بهره‌برداران در هر بخش و به تفکیک در هر دهستان، درصد نمونه‌ی انتخابی از هر دهستان از حجم نمونه مشخص گردید. سپس در هر دهستان نمونه‌ها به‌طور تصادفی ساده انتخاب و اطلاعات لازم از آن‌ها به‌وسیله‌ی پرسشنامه محقق ساخته کسب گردید.

جدول ۱. توزیع نمونه‌ها در هر دهستان

بخش (تعداد دامدار)	دهستان	تعداد نمونه در هر دهستان	درصد از حجم نمونه	تعداد نمونه
بیرانشهر (۱۰۰۰)	بیرانوند جنوبی	۵۹۰	۱۲/۳۸	۲۳
	بیرانوند شمالی	۴۱۰	۸/۶۰	۱۶
زاغه (۱۲۵۲)	رازان	۲۵۰	۵/۲۴	۱۰
	زاغه	۶۶۲	۱۳/۹۰	۲۶
	قایدرحمت	۳۵۰	۷/۳۴	۱۳
مرکزی (۱۷۵۰)	ازنا	۲۳۵	۵/۱۴	۱۰
	ده پیر جنوبی	۲۵۵	۵/۱۵	۱۰
	ده پیر شمالی	۳۰۰	۶/۲۹	۱۲
	رباط	۱۹۰	۳/۹۹	۷
	کرگاه غربی	۲۵۰	۵/۲۴	۱۰
	کرگاه شرقی	۱۹۰	۶/۹۲	۱۳
	کاکا شرف	۳۳۰	۳/۹۹	۷
پای (۷۶۰)	سپیددشت	۷۶۰	۱۵/۹۵	۲۸
جمع کل (۴۷۶۲)		۴۷۶۲	۱۰۰	۱۸۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

محدوده‌ی مکانی این پژوهش شهرستان خرم‌آباد، مرکز استان لرستان می‌باشد. این شهرستان در عرض جغرافیایی ۳۲ درجه و ۵۳ دقیقه و ۲۴ ثانیه تا ۳۳ درجه و ۵۳ دقیقه و ۴۰ ثانیه شمالی و طول جغرافیایی ۴۷ درجه و ۳۷ دقیقه و ۱۶ ثانیه تا ۴۹ درجه و ۳۰ دقیقه و ۳ ثانیه شمالی گسترش یافته است ارتفاع آن از سطح دریا ۱۱۴۷ متر است. شهرستان خرم‌آباد از شمال به شهرستان دلفان، از مشرق به شهرستان‌های بروجرد، درود و الیگودرز، از جنوب به شهرستان‌های پلدختر و دره شهر و از مغرب به شهرستان کوه‌دشت محدود شده است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷). شکل شماره ۲، موقعیت جغرافیایی کشور ایران را نشان می‌دهد.

شکل ۲. نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

۴ یافته‌های تحقیق

بر اساس نتایج توصیفی ارائه‌شده در جداول (۳) و (۴)، محدوده‌ی سنی پاسخ‌گویان بین ۲۲ تا ۸۵ و میانگین سن آنان حدود ۴۷ سال بود و بیش‌تر افراد در گروه سنی ۴۵-۶۰ سال قرار داشتند. سطح سواد بیش‌تر بهره‌برداران (۶۳/۳ درصد) پایین‌تر از دیپلم، ۱۳/۹۳ درصد دیپلم و ۲۲/۸ درصد نیز دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. (۷۸/۴ درصد) از افراد بررسی‌شده گاوداری را به‌صورت سنتی انجام می‌دهند، ۲۱/۶ درصد نیز به شکل نیمه‌صنعتی مشغول به دامداری هستند؛ که از این میان ۸۷/۲ درصد از این واحدها گاوهای شیری و ۱۲/۸ درصد نیز دام‌های پرواربندی را پرورش می‌دهند. دامنه تغییرات سابقه شغل گاوداری در منطقه مورد مطالعه بین ۲ تا ۵۰ سال و میانگین سابقه کار آنان نیز، ۱۹/۵۶ سال بود. شغل اصلی اکثر بهره‌برداران (۴۹ درصد) دامداری می‌باشد با این حال حدود ۳۶ درصد از آن‌ها نیز بخش زراعت را به عنوان شغل اصلی خود بیان کرده‌اند، که این نشان‌دهنده پیوند و نیازمندی بخش دامداری به زراعت در منطقه مورد نظر می‌باشد. دامنه تغییرات هزینه‌ای دامداران بین ۲ تا ۱۲۰ میلیون تومان در سال و میانگین هزینه آنان نیز، حدود ۱۴/۲۱ میلیون تومان در سال بود، هزینه اکثریت بهره‌برداران (۵۵/۵ درصد) بین ۵ تا کم‌تر از ۱۵ میلیون تومان بود. همچنین میانگین درآمد دامداران در سال حدود ۲۲ میلیون تومان می‌باشد.

از نظر منبع تأمین آب مصرفی واحدهای گاوداری (۶۷ درصد)، دامداران از آبلوله‌کشی، ۲۰/۵ درصد از چاه‌های شخصی، ۷ درصد از چشمه‌ها و ۵/۴ درصد نیز از رودخانه‌ها استفاده می‌کردند. از نظر منبع تأمین خوراک دام (۷۸/۳ درصد)، دامداران از کشاورزی شخصی، (۱۲/۸ درصد) از تعاونی‌های دامداران، (۵ درصد) از واحدهای تولیدی خصوصی خوراک دام و (۳/۹ درصد) نیز از بازار خوراک دام واحد خود را تهیه می‌کنند. از لحاظ سهم نهاده‌های خوراکی در جیره غذایی گاوداری‌ها، کاه (گندم و جو) با ۵۵ درصد

بیشترین سهم، کنسانتره ۲۹/۴ درصد، یونجه ۸/۳ درصد و ذرت علوفه‌های ۷/۲ درصد را از سهم جیره غذایی را شامل شدند. همچنین از نظر اراضی کشت‌شده مرتبط با گاو‌داری در این منطقه بین ۱ تا ۲۰ هکتار بود و میانگین اراضی کشت‌شده در شهرستان خرم‌آباد، ۵/۶۰ هکتار بود. دامنه تعداد رأس دام‌پرورشی دامداران بین ۱-۵۰ رأس می‌باشد که به‌طور میانگین هر دامدار ۸ رأس دام را مالک می‌شود. حدود نیمی از دامداران (۳۹ درصد) دارای تعداد دام کم‌تر از ۱۵ رأس بودند. میزان تمایل اکثریت دامداران (۳۸/۹ درصد) به صنعتی شدن واحد گاو‌داری در سطح زیاد بودند. همچنین میزان رضایت از قیمت تضمینی شیر (۷۰/۷) در سطح خیلی کم می‌باشد؛ و میانگین رضایت دامداران از قیمت تضمینی شیر در حدود ۱/۰۱ درصد می‌باشد.

جدول ۳. ویژگی دامداران در منطقه مورد مطالعه

متغیر	گروه	درصد
نوع گاو‌داری	شیری	۸۷/۲
	پروری	۱۲/۸
نوع تأسیسات	سنتی	۷۸/۴
	نیمه‌صنعتی	۲۱/۶
میزان تحصیلات	بی‌سواد	۲۲/۷
	پایین‌تر از دیپلم	۱۳/۹
	دیپلم	۴۳/۹
	بالا‌تر از دیپلم	۱۹/۴
شغل اصلی	دامداری	۵۳
	زراعت	۳۲/۲
	باغداری	۹/۳
	سایر	۵/۵
منبع آب مصرفی دامداری	چاه شخصی	۶۷
	رودخانه	۷
	چشمه	۵/۴
	آب‌لوله‌کشی	۲۰/۵
منبع تأمین خوراک دام	بازار آزاد	۳/۹
	واحد تولید خصوصی	۱۲/۸
	تعاونی دامداران	۵
	کشاورزی شخصی	۷۸/۳
نوع جیره غذایی	کاه (گندم و جو)	۵۵
	ذرت علوفه	۷/۲
	یونجه	۸/۳
	کنسانتره	۲۹/۴

جدول ۴. ادامه ویژگی دامداران در منطقه مورد مطالعه

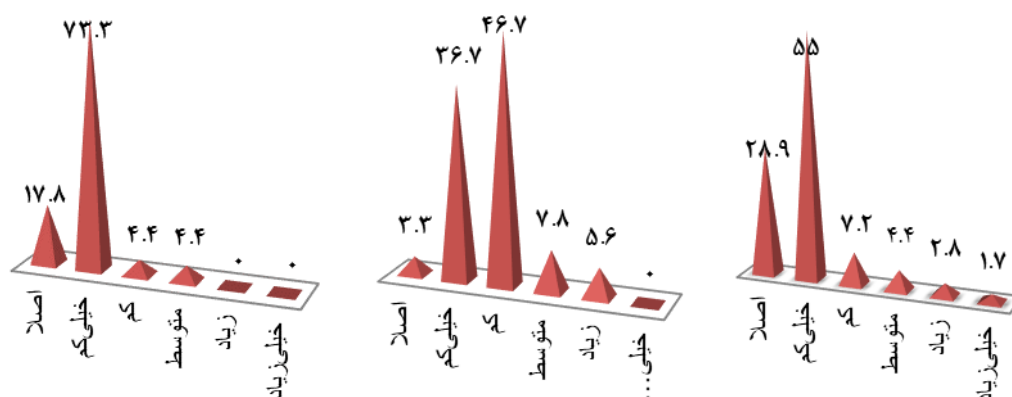
متغیر (واحد)	سن (سال)	فاصله تا شهر (کیلومتر)	هزینه دامدار (میلیون تومان)	درآمد دامدار (میلیون تومان)	تعداد دام (رأس)	سابقه فعالیت دامداری	اراضی مرتبط با گاوداری (هکتار)	تمایل به صنعتی شدن دامداری	میزان رضایت از قیمت شیر
میانگین	۴۶/۷	۵۰	۱۴/۲۱	۲۲	۸	۱۹/۵۶	۵/۶۰	۳/۳۴	۱/۰۱
دامنه	۸۵ - ۲۲	۹۰ - ۱۵	۱۲۰ - ۲	۱۵۰ - ۴	۵۰ - ۱	۵۰ - ۲	۲۰ - ۱	۵ - ۰	۵ - ۰
گروه اکثریت	۶۰ - ۴۵	۶ - ۳	۱۵ - ۵	۱۵ - ۵	کمتر از ۲۰	۲۰ - ۱۰	کمتر از ۵	زیاد (۴)	خیلی کم (۱)

در جدول (۵) میزان رضایت دامداران را از قیمت و کیفیت نهاده‌های دامی عرضه‌شده در بازار، تعاونی‌های دامداران و واحدهای تولیدی خصوصی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، به علت بالا بودن قیمت نهاده‌های دامی و کیفیت پایین نهاده‌های دامی، گاو داران نسبت به این موضوع بسیار ناراضی هستند، علاوه بر این نتایج نشان می‌دهد که میزان رضایت گاو داران از نهاده‌های عرضه‌شده در تعاونی‌های دامداران نسبت به سایر نهاده‌های موجود در بازار و تولیدی‌های خصوصی از لحاظ قیمتی و کیفیت در سطح بالاتری قرار دارند.

جدول ۵. میزان رضایت از قیمت و کیفیت نهاده‌های دامی

میزان رضایت	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	خیلی کم	کم	اصلاً	مورد
میانگین	۰	۰	۰	۴/۸	۸/۹	۸۶/۳	نهاده‌های موجود در بازار
	۰	۱/۸	۴/۲	۸/۱	۶/۸	۷۹/۱	نهاده‌های تعاونی دامداران
	۰	۲/۶	۴	۳/۳	۱۰	۸۰/۱	نهاده‌های واحدهای تولیدی خصوصی

شکل‌های ۳، ۴ و ۵ میزان بهره‌گیری دامداران از دانش و نظر کارشناسان در مدیریت واحد گاوداری، استفاده از خدمات بیمه‌های و همچنین میزان شرکت دامداران در کلاس‌های آموزشی و ترویجی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در نمودارها مشاهده می‌شود، به علت مشکلات مربوط به تعیین خسارت و پایین بودن میزان پرداختی بیمه به دامداران از شرایط بیمه‌های بسیار ناراضی هستند و رغبت کمی نسبت به استفاده از این خدمات را دارند، علاوه بر این نتایج نشان می‌دهد که میزان بهره‌گیری دامداران از دانش و نظرات کارشناسان همراه با شرکت در کلاس‌های آموزشی ترویجی در ارتباط با مدیریت واحد گاوداری خود بسیار پایین می‌باشد که در این ارتباط باید شرایط بهتری جهت استفاده از این خدمات اتخاذ گردد.

شکل ۳. میزان بهره‌گیری از خدمات بیمه‌های شکل ۴. میزان بهره‌گیری از دانش و نظر کارشناسان شکل ۵. میزان شرکت در کلاس‌های آموزشی ترویجی

میزان تمایل به توسعه واحدهای گاوداری روستایی

جهت توصیف پراکندگی سطح تمایل به توسعه واحدهای گاوداری روستایی، از معیار فاصله انحراف معیار از میانگین ISDM به شرح ذیل استفاده و مهاجران بر اساس میزان گرایش به توسعه واحدهای گاوداری روستایی به چهار طبقه تقسیم شدند که نتایج آن در جدول (۶) آمده است.

جدول ۶. طبقه‌بندی دامداران از نظر میزان تمایل به توسعه واحد گاوداری روستایی

میزان تمایل به توسعه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
پایین	۵۵	۲۹/۷	۲۹/۷
نسبتاً پایین	۸۶	۴۶/۵	۲/۷۶
نسبتاً بالا	۱۲	۶/۵	۸۲/۷
بالا	۳۲	۱۷/۳	۱۰۰
مجموع	۱۸۵	۱۰۰	

مطابق با یافته‌های جدول (۶)، میزان تمایل به توسعه گاوداری‌ها در بین ۲۹/۷ درصد دامداران روستایی در سطح پایین، ۴۶/۵ درصد نسبتاً پایین، ۶/۵ درصد نسبتاً بالا و ۱۷/۳ درصد نیز بالا بوده است و به‌طور کلی میزان تمایل به توسعه واحدهای گاوداری روستایی در شهرستان خرم‌آباد در بین حدود بیش از نیمی از دامداران در سطح پایین و نسبتاً پایین می‌باشد (۷۲/۲ درصد).

رابطه بین تمایل به توسعه واحدهای گاوداری روستایی با دیگر متغیرها

در این بخش رابطه‌ی بین متغیر تمایل به توسعه واحدهای گاوداری روستایی به‌عنوان متغیر وابسته با متغیرهای مربوطه از طریق آزمون همبستگی پیرسون و اسپیرمن مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این آزمون‌ها در جدول (۷) ارائه شده است.

جدول ۷. رابطه‌ی بین تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری روستایی با متغیرهای مربوطه

متغیر اول	متغیر دوم	نوع آزمون	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
تمایل به توسعه واحد گاو‌داری	سن فرد	پیرسون	۰/۰۵۲	۰/۴۶۲
	فاصله تا شهر	پیرسون	-۰/۰۳۲	۰/۷۶۰
	هزینه فعالیت گاو‌داری	پیرسون	-۰/۵۹۳**	۰/۰۰۰
	درآمد حاصل از فعالیت گاو‌داری	پیرسون	۰/۶۹۴**	۰/۲۷۶
	تحصیلات	اسپیرمن	۰/۰۳۴	۰/۶۷۴
	میزان زمین زراعی	پیرسون	۰/۲۸۰**	۰/۰۰۰
	سابقه	پیرسون	۰/۰۸۶	۰/۲۴۳
	تعداد گاو	پیرسون	۰/۷۶۴**	۰/۰۰۰

**معنی‌داری در سطح یک درصد * معنی‌داری در سطح پنج درصد

همان‌طور که در جدول شماره مشاهده می‌شود رابطه مثبت و معناداری در سطح یک درصد بین متغیری‌های تعداد گاو، درآمد و میزان زمین در روستا با تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری روستایی وجود دارد. به عبارتی، هر چه میزان متغیرهای نامبرده بیشتر شود، تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری افزایش خواهد، همچنین همین رابطه اما منفی و معنی‌داری در سطح یک درصد با متغیر هزینه‌های فعالیت گاو‌داری با تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری وجود دارد، به عبارت دیگر هرچه میزان هزینه فرد در این فعالیت بیشتر باشد تمایل شخص به توسعه واحد خود کمتر خواهد بود.

مقایسه میانگین تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری روستایی در گروه‌بندی‌های مختلف

برای بررسی تفاوت میانگین تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری روستایی در بین گروه‌های (دووجهی) مختلف دامداران از آزمون T مستقل استفاده گردید. نتایج این آزمون‌ها در جدول (۸) ارائه شده است.

جدول ۸. مقایسه تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری روستایی بر اساس گروه‌بندی‌های مختلف

متغیر وابسته	متغیر گروه‌بندی	گروه‌ها	تعداد	t	سطح معنی‌داری
واحد گاو‌داری تمایل به توسعه	نوع گاو‌داری	شیری	۱۶۰	۳/۵۲۳	۰/۰۰۱
		پروری	۲۵		
	نوع تأسیسات	نیمه‌صنعتی	۴۰	۲۷/۶۲۰	۰/۰۰۰
		سنتی	۱۴۵		

طبق نتایج به‌دست‌آمده موجود در جدول (۸)، میانگین تمایل به توسعه واحدهای گاو‌داری در بین دامدارانی که واحد سنتی و گاو‌داری نیمه‌صنعتی دارند در سطح یک درصد معنی‌دار است و با احتمال ۹۹ درصد می‌توان اظهار نمود که صاحبان گاو‌داری‌های نیمه‌صنعتی در مقایسه با دامداران سنتی، تمایل بیشتری به توسعه واحدهای گاو‌داری خود خواهند داشت. همچنین نتایج نشان داد میانگین تمایل به توسعه در بین گروه دامداران پرورش‌دهنده گاو شیری با واحدهای پروری در سطح ۵ درصد اختلاف معنی‌داری وجود دارد.

تحلیل عاملی عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی

در این مطالعه هدف از انجام تحلیل عاملی اکتشافی، دسته‌بندی عاملی عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی می‌باشد. تعیین و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی با استفاده از آماره‌های KMO و آزمون بارتلت انجام شده است. مقدار KMO (۰/۷۳۱) و معنی‌داری آزمون بارتلت مقدار آماره ۴۸۴۰/۱۳۱ و سطح معنی‌داری (۰/۰۰۰) نشان داد که داده‌ها برای تحلیل عاملی بسیار مناسب هستند.

یکی از موارد مهم در تحلیل عاملی، تعیین تعداد عوامل قابل استخراج است. در این مرحله تعداد عامل‌های استخراج شده با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آن‌ها برای عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی در شهرستان خرم‌آباد تعیین و در جدول (۹) ارائه شده است.

جدول ۹. عوامل استخراج شده با مقدار ویژه و درصد واریانس تبیین شده آن‌ها

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس تبیین شده	درصد واریانس تجمعی
۱	۴/۴۸۷	۱۶/۶۱۹	۱۶/۶۱۹
۲	۳/۷۴۱	۱۳/۸۵۵	۳۰/۴۷۴
۳	۳/۶۶۶	۱۳/۵۷۷	۴۴/۰۵۱
۴	۳/۴۴۶	۱۲/۷۶۳	۵۶/۸۱۴
۵	۳/۳۰۹	۱۲/۲۵۴	۶۹/۰۶۹
۶	۲/۱۲۳	۷/۸۶۲	۷۶/۹۳۱

طبق نتایج به دست آمده از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی، در ۶ عامل دسته‌بندی شدند. که این ۶ عامل در مجموع ۷۶/۹۳۱ درصد از واریانس کل را تبیین نمودند. عامل قیمت- اعتبارت در بین گاو داران به عنوان عامل اول و مهم‌ترین عامل، با مقدار ویژه ۴/۴۸۷، به تنهایی حدود ۱۶/۶۱۹ درصد از واریانس کل را تبیین نمود که حاکی از اهمیت بالای این عامل دارد. سایر عوامل نیز به ترتیب اهمیت شامل خدماتی - حمایتی، زیرساختی، خدمات دامپزشکی و اصلاح نژادی، آموزشی - ترویجی و پشتیبانی بودند که به ترتیب ۱۳/۸۵۵، ۱۳/۵۷۷، ۱۲/۷۶۳، ۷/۵۶۹، ۱۲/۲۵۴ و ۷/۸۶۲ درصد از واریانس کل را تبیین نمودند. در جدول (۱۰) هریک از عوامل و گویه‌های تشکیل دهنده آن‌ها قابل مشاهده می‌باشند.

جدول ۱۰. عوامل مؤثر بر صنعتی شدن واحدهای گاوداری روستایی، گویه‌ها و بار عاملی مربوطه

بار عاملی	متغیرها	نام عامل
۰/۸۷۸	افزایش قیمت خرید تضمینی شیر از دامداران	قیمت - اعتبارت
۰/۸۵۴	بسترسازی به‌منظور سرمایه‌گذاری و استفاده از تسهیلات بانکی و اعتباری در خصوص تجهیز و توسعه امکانات واحدهای گاوداری سنتی	
۰/۸۴۰	توسعه میداین عرضه دام، ساماندهی کشتارگاه‌ها و حذف واسطه‌ها در زمینه فروش محصولات دامی	
۰/۶۴۴	کاهش رانت و پارتی در توزیع اعتبارات و تسهیلات موردنیاز	
۰/۶۰۱	نظارت کافی بر قیمت خوراک دام از سوی سازمان‌های ذی‌ربط	
۰/۹۱۵	تشویق و حمایت از بخش خصوصی جهت توسعه صنعت دامداری	خدماتی - حمایتی
۰/۸۸۹	پایین آوردن نرخ بهره بانکی وام‌های احداث گاوداری صنعتی و حل مشکلات مربوط به تأمین ضمانت و وثیقه بانکی	
۰/۸۷۹	توزیع مناسب نهاده‌های خوراکی دام و ثبات در بازار این نهاده‌ها	
۰/۷۹۷	تسهیل دریافت پروانه و مجوز حفر چاه برای تأمین آب شرب دام و کشت علوفه	
۰/۷۲۱	حمایت دولت در پایین آوردن هزینه خرید ادوات و تجهیزات گاوداری	
۰/۵۳۳	حمایت یارانه‌ای در تأمین نهادهای خوراکی به دامداران	زیرساختی
۰/۸۱۴	دسترسی آسان به شبکه برق، شبکه گاز و سوخت	
۰/۷۴۴	دسترسی مطلوب به شبکه راه‌ها و خطوط ارتباطی	
۰/۷۳۲	گسترش صنایع تبدیلی و فرآوری تولیدات دامی در منطقه	
۰/۷۱۴	دسترسی به نیروی کار ساده	
۰/۶۶۶	وجود زمین مناسب و کافی با زیرساخت‌های لازم	خدمات دامپزشکی و عوامل اصلاح نژادی
۰/۹۲۷	در اختیار قرار دادن داروهای دامی به دامداران در قالب کمک‌های یارانه‌ای	
۰/۸۸۶	در دسترس بودن متخصصین امور دام (متخصصین تغذیه و دامپزشکان)	
۰/۸۲۹	افزایش خدمات دامپزشکی و در دسترس قرار داشتن دامپزشک	
۰/۸۰۳	تأسیس مراکز اصلاح نژاد و آزمایشگاه‌ها مناسب در منطقه	
۰/۷۵۱	وجود نژاد پربازده متناسب با شرایط منطقه	آموزشی - ترویجی
۰/۸۱۳	بهبود ارتباط علمی بین کارشناسان و دامداران	
۰/۸۰۶	ارائه اطلاعات مناسب مربوط به بازاریابی و فروش محصولات دامی به دامداران	
۰/۷۳۷	آموزش‌های عملی و بازدید از واحدهای صنعتی و انتقال تجربه دام‌پروران موفق	
۰/۷۳۶	توجه هرچه بیشتر به ترویج و برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی در راستای توسعه واحدهای گاوداری	
۰/۸۷۴	تقویت تشکلهای صنفی و تعاونی دامداران	پشتیبانی
۰/۸۱۱	تسهیل شرایط بیمه و پرداخت به‌موقع خسارت‌های وارده به دامداران	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

مقایسه میانگین نظرات دامداران سنتی و مدیران گاوداری‌های نیمه‌صنعتی در توسعه واحدهای گاوداری روستایی

به‌منظور مقایسه میانگین عوامل مؤثر بررسی‌شده در توسعه واحدهای گاوداری روستایی بین دامداران سنتی و مدیران گاوداری‌های نیمه‌صنعتی از آزمون من ویتنی بهره گرفته شد. نتایج تحلیل در جدول (۸) ارائه‌شده است.

همان‌طور که جدول (۱۱) نشان می‌دهد، بین میانگین عامل نظارت بر قیمت خوراک دام افزایش قیمت خرید تضمینی شیر، کاهش رانت و پارتی در توزیع اعتبارات و تسهیلات، تأسیس مراکز اصلاح نژاد و آزمایشگاه‌ها، دسترسی مطلوب به شبکه راه‌ها و خطوط ارتباطی، بهبود ارتباط علمی بین کارشناسان و دامداران، در دسترس بودن متخصصین امور دام، دسترسی آسان به شبکه برق، شبکه گاز و سوخت،

تشویق و حمایت از بخش خصوصی جهت توسعه صنعت دامداری و پایین آوردن نرخ بهره بانکی وام‌های احداث گاو‌داری صنعتی و حل مشکلات مربوط به تأمین ضمانت و وثیقه بانکی اختلاف معناداری وجود دارد، افزون بر آن، در سایر گویه‌ها اختلاف معناداری بین نظرات دامداران سنتی و مدیران گاو‌داری‌های نیمه‌صنعتی وجود ندارد. جمع‌بندی نتایج نشان می‌دهد که بین نظرات دامدارهای سنتی و مدیران گاو‌داری‌های نیمه‌صنعتی از لحاظ عوامل مؤثر بر صنعتی شدن گاو‌داری‌های روستایی اختلاف نظر وجود دارد، به نحوی که دامداران نیمه‌صنعتی عوامل را مؤثرتر و مهم‌تر از دامداران سنتی ارزیابی کردند.

جدول ۱۱. مقایسه میانگین نظرات صاحبان گاو‌داری سنتی و مدیران واحدهای گاو‌داری نیمه‌صنعتی

ردیف	عوامل مؤثر	نیمه‌صنعتی	سنتی	فاصله	z	Sig
۱	نظرات کافی بر قیمت خوراک دام از سوی سازمان‌های ذی‌ربط	۴/۱۰	۳/۵۴۴	۰/۵۵۵	-۴/۴۷۲	۰/۰۰۰
۲	افزایش قیمت خرید تضمینی شیر از دامداران	۴/۳۵	۳/۲۳۴	۱/۱۱۵	-۶/۲۱۱	۰/۰۰۰
۳	حمایت پارانه‌ای در تأمین نهادهای خوراکی به دامداران	۳/۹۷	۳/۶۶۹	۰/۳۰۶	-۲/۴۹۳	۰/۰۱۳
۴	توسعه میادین عرضه دام، ساماندهی کشتارگاه‌ها و حذف واسطه‌ها در زمینه فروش محصولات دامی	۳/۹۷	۳/۸۹۶	۰/۰۷۸	-۰/۸۱۸	۰/۴۱۴
۵	بسترسازی به منظور سرمایه‌گذاری و استفاده از تسهیلات بانکی و اعتباری در خصوص تجهیز و توسعه امکانات واحدهای گاو‌داری سنتی	۴/۲۰	۳/۹۸۶	۰/۲۱۳	-۱/۰۴۶	۰/۲۶۲
۶	کاهش رانت و پارتی در توزیع اعتبارات و تسهیلات موردنیاز	۴/۷۵	۴/۴۰۶	۰/۳۴۲	-۲/۳۳۵	۰/۰۰۱
۷	تأسیس مراکز اصلاح نژاد و آزمایشگاه‌ها مناسب در منطقه	۴/۹۵	۴/۶۲۷	۰/۳۲۲	-۲/۴۱۶	۰/۰۰۱
۸	ارائه اطلاعات مناسب مربوط به بازاریابی و فروش محصولات دامی به دامداران	۴/۲۰	۳/۵۶۵	۰/۶۳۴	-۴/۹۹۱	۰/۰۰۰
۹	افزایش خدمات دامپزشکی و در دسترس قرار داشتن دامپزشک	۴/۶۵	۴/۴۲۰	۰/۲۰۴	-۱/۹۵۴	۰/۰۵۱
۱۰	دسترسی مطلوب به شبکه راه‌ها و خطوط ارتباطی	۴/۱۰	۳/۶۶۲	۰/۴۳۷	-۴/۳۸۹	۰/۰۰۰
۱۱	وجود نژاد پربازده متناسب با شرایط منطقه	۴/۷۵	۴/۵۲۴	۰/۰۵۰	-۰/۴۹۲	۰/۶۲۳
۱۲	تقویت تشکلهای صنفی و تعاونی دامداران	۴/۲۲	۳/۹۹۳	۰/۲۳۱	-۱/۹۸۰	۰/۰۴۸
۱۳	تسهیل شرایط بیمه و پرداخت به موقع خسارت‌های وارده به دامداران	۳/۵۰	۳/۴۶۲	۰/۰۳۷	-۰/۰۵۱	۰/۹۵۹
۱۴	بهبود ارتباط علمی بین کارشناسان و دامداران	۴/۲۲۵	۳/۸۶۲	۰/۳۶۲	-۲/۳۴۱	۰/۰۰۱
۱۵	توجه هرچه بیشتر به ترویج و برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی در راستای توسعه واحدهای گاو‌داری	۳/۷۵۰	۳/۳۲۴	۰/۱۵۰	-۰/۸۱۳	۰/۴۱۶
۱۶	در اختیار قرار دادن داروهای دامی به دامداران در قالب کمک‌های پارانه‌ای	۴/۲۵۰	۳/۹۶۵	۰/۲۸۴	-۲/۴۳۱	۰/۰۱۵
۱۷	گسترش صنایع تبدیلی و فرآوری تولیدات دامی در منطقه	۴/۲۲۵	۳/۹۸۶	۰/۲۸۸	-۱/۵۹۳	۰/۱۱۱
۱۸	در دسترس بودن متخصصین امور دام (متخصصین تغذیه و دامپزشکان)	۴/۱۵۰	۳/۳۰۳	۰/۸۴۶	-۷/۹۹۹	۰/۰۰۰
۱۹	دسترسی آسان به شبکه برق، شبکه گاز و سوخت	۴/۰۰۰	۳/۴۵۵	۰/۵۴۴	-۴/۱۲۷	۰/۰۰۰
۲۰	آموزش‌های عملی و بازدید از واحدهای صنعتی و انتقال تجربه دام‌پروران موفق	۳/۶۰۰	۳/۴۰۰	۰/۲۰۰	-۱/۲۶۳	۰/۲۰۷
۲۱	وجود زمین مناسب و کافی با زیرساخت‌های لازم	۳/۸۲۵	۳/۴۹۶	۰/۳۲۸	-۲/۵۴۲	۰/۰۱۱
۲۲	دسترسی به نیروی کار ساده	۳/۵۵۰	۳/۳۵۸	۰/۱۹۱	-۱/۷۰۷	۰/۰۸۸
۲۳	تشویق و حمایت از بخش خصوصی جهت توسعه صنعت دامداری	۴/۹۰۰	۴/۶۴۱	۰/۲۵۸	-۳/۰۸۰	۰/۰۰۲
۲۴	پایین آوردن نرخ بهره بانکی وام‌های احداث گاو‌داری صنعتی و حل مشکلات مربوط به تأمین ضمانت و وثیقه بانکی	۴/۱۵۰	۳/۶۱۳	۰/۵۳۶	-۳/۵۹۲	۰/۰۰۰
۲۵	توزیع مناسب نهادهای خوراکی دام و ثبات در بازار این نهادهای	۳/۸۲۵	۳/۵۷۲	۰/۲۵۲	-۲/۲۲۲	۰/۰۲۶
۲۶	تسهیل دریافت پروانه و مجوز حفر چاه برای تأمین آب شرب دام و کشت علوفه	۳/۴۰۰	۳/۳۳۷	۰/۰۶۲	-۰/۸۴۹	۰/۳۹۶
۲۷	حمایت دولت در پایین آوردن هزینه خرید ادوات و تجهیزات گاو‌داری	۳/۵۲۵	۳/۴۴۱	۰/۰۸۳	-۱/۴۴۸	۰/۱۴۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

۵) نتیجه گیری

یافته‌های تحقیق دربخش تحلیل عاملی عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری روستایی ۶ عامل را شناسایی کرد این ۶ دسته استخراجی به ترتیب شامل عوامل قیمت-اعتبارات، خدماتی - حمایتی، زیرساختی، خدمات دامپزشکی و اصلاح نژادی، آموزشی- ترویجی و پشتیبانی بودند؛ عوامل قیمت- اعتبارت مهم‌ترین عوامل مؤثر بر توسعه واحدهای گاوداری سنتی از دیدگاه گاو داران شناخته شد؛ که با یافته‌های (Benson & Mugarura, 2013) و (Tazhibaev et al., 2014) هم‌خوانی دارد. هدف از اجرای سیاست‌های بازار و قیمت، بالا بردن سهم تولیدکننده از قیمت پرداختی مصرف‌کنندگان نهایی محصولات دامی، کاهش دخالت واسطه‌ها و بهبود سایر امور مربوط به بازاریابی، اختصاص اعتبار کافی به‌صورت وام برای جلوگیری از سلف فروشی فرآورده‌های کشاورزی، ایجاد وسایل موردنیاز مانند درجه‌بندی، بسته‌بندی، نگهداری، حمل‌ونقل، صنایع تبدیل، میادین منظم، پیش‌بینی کمک‌های فنی و اعتباری در واحدهای دامی می‌باشد.

از عوامل استخراج‌شده در این تحقیق عامل خدماتی - حمایتی و به‌ویژه تشویق و حمایت ازبخش خصوصی جهت توسعه صنعت دامداری، پایین آوردن نرخ بهره بانکی وام‌های احداث گاوداری صنعتی و حل مشکلات مربوط به تأمین ضمانت و وثیقه بانکی، توزیع مناسب نهاده‌های خوراکی دام و ثبات در بازار این نهاده‌ها می‌باشد؛ که با نتایج پژوهش (Chagunda et al., 2015) و (Numba et al., 2011) مطابقت دارد؛ به‌منظور پیشرفت و جلوگیری از ورشکستگی واحدها گاوداری یکی از شروط اصلی توسعه و یا شروع احداث واحد تولیدی، تأمین سرمایه ضروری است. مهم‌ترین منابع تأمین این سرمایه در اغلب کشورها و ازجمله ایران، اعتبارات نهادی یا وام‌های شرکت‌ها و تعاونی‌ها است؛ بنابراین اعطای اعتبارات نهادی و تسهیل در اعطای آن ضروری به نظر می‌رسد.

سومین دسته از مهم‌ترین عوامل مؤثر مشخص‌شده در پژوهش حاضر، عامل زیرساختی بود. این عامل شامل مواردی چون دسترسی آسان به شبکه برق، شبکه گاز و سوخت، دسترسی مطلوب به شبکه راه‌ها و خطوط ارتباطی و گسترش صنایع تبدیلی و فراوری تولیدات دامی در منطقه می‌باشد؛ که با نتایج (Hegde, 2019) و (Lam Do et al., 2019) مطابقت دارد. بدون تردید ایجاد صنایع تبدیلی یکی از سودمندترین ارتباطات بین دوبرخشی صنعت و کشاورزی است. این صنایع زمینه مناسب جهت توسعه‌بخش کشاورزی را فراهم آورده و به افزایش تولیدات، بهره‌وری، ایجاد فرصت‌های شغلی، تأمین نیازهای اساسی، پیوند با دیگر بخش‌های اقتصادی و کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای منجر خواهد شد.

چهارمین دسته از عوامل استخراج‌شده، در این تحقیق عامل خدمات دامپزشکی و اصلاح نژادی بود، که با نتایج تحقیقات (دوران‌دیش و همکاران، ۱۳۹۱) و (Tazhibaev et al., 2014) مطابقت دارد. هدف اساسی خدمات بهداشتی آن است که با پیشگیری از بروز بیماری‌ها سوددهی را افزایش دهد. خدمات بهداشتی که از نظر اقتصادی پرهزینه‌تر از بیماری باشند، سفارش نمی‌شوند. برنامه‌ها و خدمات بهداشتی از واکسیناسیون ساده تا استفاده از کامپیوتر برای زیر نظر داشتن دام‌ها متفاوت است. ولی در کل تأسیس و توسعه شبکه‌های دامپزشکی می‌تواند دسترسی بیشتر به خدمات دامپزشکی، افزایش تولید، افزایش

راندمان تولیدمثلی، کاهش تلفات دامی، کاهش هزینه‌های تولید و نگهداری، مقاومت نسبت به بیماری‌ها، پیشگیری از بروز بیماری، تشخیص به‌موقع بیماری و سود خالص پرورش‌دهندگان واحدهای گاوداری و اقتصادی شدن فعالیت گاوداری در روستا را به همراه داشته باشد.

پنجمین دسته از عوامل استخراج‌شده، عامل آموزشی-ترویجی بود که با نتایج یافته‌های (دوراندیش و همکاران، ۱۳۹۱) و (Lam Do et al., 2019) مطابقت دارد؛ و شامل بر مواردی چون بهبود ارتباط علمی بین کارشناسان و دامداران، ارائه اطلاعات مناسب مربوط به بازاریابی، آموزش‌های عملی و بازدید از واحدهای صنعتی و انتقال تجربه دام‌پروران موفق و توجه هرچه بیشتر به ترویج و برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی در راستای توسعه واحدهای گاوداری می‌باشد. شکی نیست که آموزش می‌تواند قدرت بازدهی دامداران را افزایش و آن‌ها را قادر سازد تا از پیشرفت‌های تکنولوژی و علمی استفاده کنند و از مزایای آن بهره‌مند گردند و میزان تولید محصولات خود را در واحد سطح افزایش دهند و با آگاهی و علم و اطلاع از مکانیسم قیمت‌ها و وضعیت بازار و به‌کارگیری اصول اقتصادی در تولید، درآمدهای خود را افزایش داده و بالاخره بتوانند سطح زندگی خود را بالا ببرند.

آخرین دسته نیز عامل پشتیبانی می‌باشد که در تقویت شکل‌های صنفی و تعاونی دامداران و تسهیل شرایط بیمه و پرداخت به‌موقع خسارت‌های وارده به دامداران جز این دسته قرار دارند؛ و با نتایج (محسنی ارزفونی و همکاران، ۱۳۹۳) مطابقت دارد. تعاونی و شکل‌های دامداران، نقش بسیار مهمی در بهبود الگوهای مربوط به نظام‌های بهره‌برداری و رشد و توسعه دام‌پروری دارد. در حقیقت، نوعی از سازمان‌های کشاورزان و شکل تکامل‌یافته رهیافت گروه کار هستند که می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای توانمندسازی و توسعه عدالت و کانالی مؤثر به‌منظور انتقال نیازها و اولویت‌های دامداران به سطوح بالاتر ملی و بین‌المللی به شمار می‌روند. همچنین تعاونی‌های تولیدکنندگان به دامداران خرده‌پا کمک می‌کنند تا ظرفیت تولیدی و بازار رسانی خود را به‌منظور پاسخگویی به چالش‌های رقابتی و فرصت‌های تجاری بازار بالا ببرند.

و در نهایت مقایسه میانگین عوامل مؤثر بررسی‌شده در توسعه واحدهای گاوداری روستایی بین دامداران سنتی و مدیران گاوداری‌های نیمه‌صنعتی نشان می‌دهد که بین نظرات دامدارهای سنتی و مدیران گاوداری‌های نیمه‌صنعتی از لحاظ عوامل مؤثر بر صنعتی شدن گاوداری‌های روستایی اختلاف نظر وجود دارد، به‌نحوی که دامداران نیمه‌صنعتی عوامل را مؤثرتر و مهم‌تر از دامداران سنتی ارزیابی کردند. نظر به اینکه دامداران دارای تحصیلات بالا، به به‌کارگیری اعتبار در فعالیت‌هایی دارای سود بالاتر و غیر از فعالیت موردنظر تمایل دارند، از این رو پیشنهاد می‌شود اولاً اعتبارات پرداختی به این قبیل دامداران به‌صورت کالا باشد، ثانیاً در طول دوره فعالیت بر نحوه مصرف اعتبارات نظارت و سرپرستی کامل صورت گیرد.

حمایت دولت از طریق پرداخت تسهیلات کم‌بهره برای خرید ماشین‌آلات، نهاده‌های دامی، دارو و یا اختصاص دادن نهاده یارانه‌ای به دامداران و اتخاذ سیاست‌های حمایتی دیگر مانند گسترش پوشش بیمه به‌تمامی دامداران می‌تواند به توسعه واحدهای دامداری سنتی کمک کند.

دولت با مهیا نمودن تسهیلات لازم و امکانات زیربنایی برای صاحبان بنگاه‌ها، آن‌ها را برای سرمایه‌گذاری بیشتر در این صنعت ترغیب کند و همچنین با فراهم ساختن زیرساخت‌های لازم جهت ایجاد بازارهای مناسب جهت فروش و احداث صنایع تبدیلی و نیز حذف قوانین دست‌وپا گیر اداری در جهت رفع این قبیل مشکلات اقدام نماید.

ضروری است مراکز تحقیقاتی و اصلاح نژاد با انجام نیازسنجی، نیازهای فنی دامداران را برای توسعه‌ی واحدهای روستایی شناسایی و در این زمینه اقدام به اصلاح نژاد دام‌های بومی و اصیل و سازگار با محیط منطقه نمایند.

برگزاری گردهمایی‌های ویژه روستاییان دامدار و دامداران، تشکیل نمایشگاه‌های ترویجی با حضور دامداران نمونه و متخصصین و تشکیل انجمن‌های منطقه‌ای دامداران، برای افزایش شناخت و ملاقات روستاییان دامدار با متخصصین و دامداران نمونه بکار گرفته شود.

به‌منظور افزایش نرخ پذیرش بیمه دام در این دسته از گاوداری‌ها، نسبت به بهبود نگرش دامداران نسبت به بیمه دام و افزایش رضایتمندی دامداران از خدمات‌رسانی بیمه اقدام جدی شود. همچنین با توجه به اینکه یکی از مشکلات عمده دامداران عدم ثبات و نبود بازار مشخص برای فروش محصولات می‌باشد، بنابراین تشکیل تعاونی‌های تولیدی و ایجاد اتحادیه مشترک بین این تعاونی در منطقه به‌منظور اجرای هماهنگی در امور سیاست خرید تضمینی و حذف واسطه‌ها و دلال‌ها توصیه می‌شود.

۶ منابع

- اخباری، اسماعیل (۱۳۹۲)، ارزیابی مزیت نسبی گاوداری‌های صنعتی، نیمه‌صنعتی و کوچک در استان زنجان، کارشناسی ارشد، گروه ارتباطات و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان، زمستان ۱۳۹۲.
- آسایش، حسین. و قنبری، نوذر، (۱۳۸۵)، آشنایی با اقتصاد روستایی ایران، دانشگاه کرمانشاه.
- امینی شال، سید هاشم، یزدانی، احمدرضا، چیدری، امیرحسین، اغلابی بروجنی، پژمان. و رفیعی، حامد، (۱۳۹۲)، بررسی تأثیر عوامل مدیریتی بر تولید و سودآوری مزارع صنعتی پرورش گاو شیری (مطالعه موردی جنوب استان تهران)، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۴۴، شماره ۱، بهار ۱۳۹۱، ص ۶۷-۷۶.
- باقری، اصغر، رازقی، سید مرضیه (۱۳۹۰)، عوامل مؤثر بر پذیرش فناوری تلقیح مصنوعی در گاوداری‌های شیری استان اردبیل (مقایسه الگوها)، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران ۴۲(۲)، ص ۲۸۷-۳۰۰.
- بذرافشان، جواد. طولابی نژاد، مهرشاد، (۱۳۹۵)، اثرات دانش بومی بر توسعه دهستان میانکوه شرقی با تأکید بر اقتصاد دامداری، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۳۹۵؛ ۵ (۱۸): ۱۶۵-۱۸۷
- دوراندیش، آرش، نیکوکار، افسانه، حسین‌زاده، مسعود. و لوشایی، عبدالله، (۱۳۹۲)، برآورد کار آبی فنی چند محصولی گاوداری‌های شیری (استان خراسان شمالی)، مجله اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۱۳۹۲، ۱۱۴-۱۲۲.
- سازمان جهاد کشاورزی استان لرستان، (۱۳۹۶)، آمارنامه کشاورزی لرستان، ۱۳۹۶.
- سالنامه آماری لرستان، (۱۳۹۵)، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان، معاونت آمار و اطلاعات، سال انتشار ۱۳۹۵.

- شعیری، مختاری. و فراهانی، حسین، (۱۳۹۰)، ارزیابی نقش اقتصادی و اجتماعی دام‌های سنتی و نیمه‌صنعتی در تنوع شغلی و توسعه پایدار روستایی: یک مطالعه موردی: شهرک باباجانی، روستای زمکان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان.
- شفیع، لادن، (۱۳۹۳)، ارزیابی نیازهای آموزشی زنان روستایی در تولید شیر بهداشتی در گاوداری‌های سنتی بم، مجله اقتصاد و تحقیقات کشاورزی ایران، دوره ۴۵، شماره ۴، صص ۷۲۴-۷۱۵.
- عبدالله‌زاده، غلامحسین، جمشیدی کوهساری، احمد، حسینی المدنی، سید حسن. و شریف‌زاده، محمد شریف. (۱۳۹۶)، اثربخشی اعتبارات بر توسعه کسب‌وکارهای دامپروری در بخش جعفرآباد استان قم، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۳۹۶؛ ۶ (۱۹): ۱-۱۸
- علیاری، داوود، شاهمرادی، مجید. و خبری، زهرا، (۱۳۹۲)، ارزیابی اقتصادی واحد پرورش گوسفند، همایش ملی دام و طیور شمال کشور.
- قارون، زهرا، شعبانعلی فمی، حسین، کلانتری، خلیل. و معصومیان، احمد، (۱۳۹۱)، عوامل مؤثر بر به‌کارگیری فناوری اطلاعات در مدیریت گاوداری‌های صنعتی شیری (مورد: غرب استان تهران)، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۲-۴۳، شماره ۴، ۱۳۹۱ (۵۷۲-۵۶۱).
- مجردی، غلامرضا، شاه‌قلیان، زینب. و یعقوبی، جعفر، (۱۳۹۱)، بررسی عوامل مؤثر در موفقیت تعاونی‌های دام در شهرستان خدابنده، مجله تعاون و کشاورزی، سال دوم، شماره ۵، صص ۱۰۳-۱۱۲.
- محسنی ارزفونی، احسان، یزدانی، احمدرضا. و حیدری کمال‌آبادی، رضا، (۱۳۹۴)، تحلیل نقش عوامل مدیریتی و اقتصادی مؤثر بر بهره‌وری گاوداری‌های صنعتی شیری در شهرستان‌های منتخب استان مازندران، مجله تحقیقات دام و طیور، جلد چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۱، ۲۹-۳۹.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵)، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی کشاورزی، استان لرستان، ۱۳۹۵.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۷)، سالنامه آماری کشور، تهران: انتشارات دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین-الملل مرکز آمار ایران.
- Ayantunde, A.A., Fernández-Rivera, S., Hiernaux, P.H., Tabo, R, 2017, **Implications of restricted access to grazing by cattle in wet season in the Sahel**. J. Arid Environ, 72, 523-533.
- Baiphethi, M. N., and Jacobs, P. T, 2009, **The contribution of subsistence farming to food security in South Africa**, Agrekon, 48(4), 459-482.
- Baldi, A., Gottardo, D, 2017, **Livestock production to feed the planet, Animal protein: a forecast of global demand over the next years**, Relations 5, 1.114
- Banhazi, T. M., Lehr, H., Blacl, J. L., Crabtree, H., Schofield, P., Tscharke, M., et al, 2012, **Precision livestock farming: An international review of scientific and commercial aspects**, International Journal of Agricultural and Biological Engineering, 5(3), 1e9: 23_32.
- Berckmans, D, 2014, **Precision livestock farming technologies for welfare management in intensive livestock systems**, Revue scientifique et technique (Office International des Epizooties), 33(1), 189_196.
- Capper, J. L. Cady, R. A. and Bauman, D. E, 2009, **The environmental impact of dairy production: 1944 compared with 2007**, J. Anim, Sci. 87: 2160 - 2167.
- Catley, A., Lind, J., Scoones, I, 2013, **Pastoralism and Development in Africa: Dynamic Change at the Margins**, Routledge, London, UK.33.
- Chagunda, M. G., Mwangwela, A., Mumba, C., Dos Anjos, F., Kawonga, B. S., Hopkins, R., and Chiwona-Kartun, L, 2015, **Assessing and managing intensification in smallholder dairy**

- systems for food and nutrition security in Sub-Saharan Africa, *Regional Environmental Change*, 16(8) 2257–2267.1-11.
- Escribano, A J, 2016, **Organic livestock Farming Challenges, Perspectives, and Strategies to Increase Its Contribution to the Agrifood System's Sustainability A Review**, *Organic Farming A Promising Way of Food Production*, Publisher: InTech, Editors: Petr Konvalina, pp.229-260
  - FAO, 2018, **Shaping the future of livestock: sustainably, responsibly, and efficiently**, The 10th Global Forum for Food and Agriculture (GFFA), Food and Agriculture Organization of the United Nations, Berlin.
  - Gerber, P.J., Mottet, A., Opio, C.I., Teillard, F, 2015, **Environmental impacts of beef production: review of challenges and perspectives for durability**, *Meat Sci.* 109, 2–12.
  - Hassen, I.W., Dereje, M., Minten, B., Hirvonen, K, 2016, **Diet transformation in Africa: the case of Ethiopia, Ethiopia Strategy Support Program**, 6,23-30 IFPRI.
  - Hegde, N,2019, **Livestock Development for Sustainable Livelihood of Small Farmers**, *Asian Journal of Research in Animal and Veterinary Sciences*,3(2): 1-17, 2019; Article no.AJRAVS.48871.
  - Lam Do, T., Nguyen, T. and Grote, U, 2019, **Livestock Production, Rural Poverty, and Perceived Shocks: Evidence from Panel Data for Vietnam**, *The Journal of Development Studies*, Pages 99-119 | Volume 55, 2019 - Issue 1. <https://doi.org/10.1080/00220388.2017.1408795>.
  - Lehr, H, 2014, **Recent advances in precision livestock farming**, *International Animal Health Journal*, 1(2), 44_49.
  - Leroy, G., Besbes, B., Boettcher, P., Hoffmann, I., Pilling, D., Baumung, R., Scherf, B, 2016. **Factors and determinants of animal genetic resources management activities across the world**, *Livest, Sci*, 189, 70–77.
  - Mugarurab, S, and Benson,T.2013, **Livestock development planning in Uganda: Identification of areas of opportunity and challenge. International Food Policy Research Institute**, PO Box 28565, Kampala, Uganda *Land Use Policy* 35 (2013) 131– 139, journal homepage: www.elsevier.com/locate/landusepol.
  - Numba, C., Samui, K.L, Pandey, G.S., Hang'ombe, B.M., Simuunza, M., Tembo, G., Muliokela, S.W, 2011, **Economic analysis of the viability of smallholder dairy farming in Zambia**, *Livest Res Rural Dev* 23(6). <http://www.lrrd.org/lrrd24/4/mumb24066.htm>
  - Osting, S.J., Udo, H,M,J. and Viets, T,C, 2014, **Development of livestock production in the tropics: farm and farmers' perspectives**, *Agroecology: integrating animals in agroecosystems*, Volume 8, Special Issue 8. Published online: 27 March 2014, August 2014, pp, 1238-1248. <https://doi.org/10.1017/S1751731114000548>.
  - Pacheco, P, 2009, **Agrarian change, cattle ranching and deforestation: assessing their linkages in Southern Pará**, *Environ, Hist*, 15 (4), 493–520.
  - Pedersen, S, 2005, **Climatization of animal houses: A biographical review of three decades of research**, Tjele, Denmark: Danish Institute of Agricultural Sciences,(4): 23.
  - Quinn, M. K, 2018, **The avatars if animal agriculture: The global impact of livestock in alleviating hunger**, The World Food Prize Foundation, Des Moines, IA,38, United States 2018.
  - Rasmussen, M., and Scanes, C, 2018, **Sustainable livestock production, Animal Agriculture: Livestock, Poultry, and Fish Aquaculture. University of Wisconsin–Milwaukee, Milwaukee, WI. United States Iowa State. University, Ames, IA,19. United States 2018.**
  - Rivera-Ferre, M. G. Lopez-i-Gelats, F, 2012, **The Role of Small-Scale Livestock Farming in Climate Change and Food Security**, Centre for Agro-Food Economy and Development CREDA-UPC- IRTA, Barcelona, Spain.54.
  - Saleh, M. K., T. K. Atala, D. F. Omokore, B. Ahmed, F. S. Ali, and Kajang, G. Y, 2016, **Performance of improved dairy cattle technologies among farmers in Northern Nigeria**, *J. Agric, Ext.* 20: 1–12. <https://doi.org/10.4314/jae.v20i1.1>.

- Scanes, G. C, 2018, **Animal Agriculture: Livestock, Poultry, and Fish Aquaculture**, University of Wisconsin–Milwaukee, Milwaukee, WI, United States 2018. 30
- Swanepoel, F., Stroebel, A., Moyo, S, 2010, **The Role of Livestock in Developing Communities: Enhancing Multifunctionality**, AFRICAN SUN MeDIA.
- Tamou, C., de Boer, I.J.M., Ripoll-Bosch, R., Oosting, S.J, 2017, **Traditional ecological knowledge underlying herding decisions of pastoralists**, Animal 1–13.
- Tazhibayev, S., Musabekov, K., Yesbolova, A., Ibraimova, S., Mergenbayeva, A., Sabdenova, Z. and Seidahmetov, M, 2015, **Issues in the Development of the Livestock Sector in Kazakhstan**, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 143, 14 August 2015, Pages 610-614. a,b,c,d,e,f,g Tauke Han Av. No 5, South Kazakhstan State University, Chimkent 160012, Kazakhstan.
- Thornton, P.K, 2010, **Livestock production: recent trends, future prospects**. *Philos. Trans. R. Soc. B: Biol. Sci.* 365, 2853–2867.
- UN, 2017, **World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables**, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York, USA.
- Van den Berg, J. (2013). **Socio-economic factors affecting adoption of improved agricultural practices by small scale farmers in South Africa**. *African Journal of Agricultural Research*, 8(35), 4490-4500.
- Waldron. L, 2018, **Impact of animal feeds**. *LWT Animal Nutrition Ltd, Feilding*, New Zealand, *Animal Agriculture: Livestock, Poultry, and Fish Aquaculture* 2018.(8) 20-60.